

לבינה של תורה

שיחות שנמסרו בבית המדרש על ידי ראש הישיבה הרב ברוך וידר שליט"א

שיחה תמא

כא בחשוון תשפ"ג
פרשת "חיי שרה"

במקום דינה שם תהא תפילה

חשיבות התפילה בישיבה

בשבוע שעבר הזכרנו את דברי הגמרא במסכת מגילה¹, כפי שברא הקב"ה את העולם. אף זהו אחד מנגעי המדיה המבארת את לשון הכתוב: **"בית שמגדלין בו תורה או תפילה"**. אמרנו שבית

המדרש הוא הלב הפועם של עם ישראל ומכאן

האומה כולה יונקת את כוחה. גם ביום

בו מכריזים על הכנסת העשרים

וחמש, יש לדעת שהכנסת היא

רק בבחינת הידיים, ואילו לב

האומה הוא בבית המדרש,

במקום שמגדלים בו תורה

ותפילה.

העולה מכך הוא שישנה

משמעות עצומה ללימוד התורה

ולתפילה כאשר הם נעשים בבית

המדרש, כפי שנבאר בעזרת ה'.

ביסוד התשובה לשאלה זו יש לברר את

עניינה של עבודת בית המדרש. חז"ל

הקדושים מגלים לנו בברייתא,

המובאת בגמרא במסכת

ברכות³, מהי הדרך בה תתקבל

תפילתו של אדם על כל צרכיו:

"אבא בנימין אומר: אין תפלה

של אדם נשמעת אלא בבית

הכנסת, שנאמר: 'לְשִׁמְעַי אֶל

הַרְנָה וְאֶל הַתְּפִלָּה' - במקום רנה

שם תהא תפלה".

מהי משמעות הדבר? כידוע, מציאות

החיים בימי חז"ל הייתה שבית הכנסת ובית המדרש היו

שני מקומות שונים. על כן כתוב בהלכה⁵ שלאחר שאדם

סיים את תפילת שחרית יקיים **"יִלְכּוּ מִתְחִיל אֶל חֵיל"**⁶ וילך

מבית הכנסת לבית המדרש. אולם, בימינו שני המקומות

מקום לימודו של אדם

הוא עבורו בבחינת

"בית שמגדלין בו תורה",

מקום שבו מתגדל כבוד ה'

³ דף ו, עמוד א

⁴ מלכים א, פרק ח, פסוק כח

⁵ שלחן ערוך, אורח חיים, סימן קנה, סעיף א ומשנה ברורה ס"ק א

⁶ תהלים, פרק פד, פסוק ח

¹ דף כז, עמוד א: **"וְאֵת כָּל בֵּית גְּדוֹל שְׁרָף בָּאֵשׁ" - רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי חד אמר: מקום שמגדלין בו תורה, וחד אמר: מקום שמגדלין בו תפלה"**.

² מלכים ב, פרק כה, פסוק ט

שיש בתפילתו הוא מימד השבת, ההכרה והפרסום של כבודו של הקב"ה.

כאשר אדם מדבר עם ה' "כאשר ידבר איש אל רעהו ורעהו מקשיב שומע אליו", כלשון ה'מסילת ישרים¹⁰, הוא מרגיל את עצמו לתקשר עם מלכו של עולם עושה-הכל עד שאמונה זו תחקק בליבו. כתוצאה מכך, גם הבקשה מקבלת משמעות כמימד של שבת, וזהו עניינה העיקרי של התפילה¹¹.

על כן צריך שגם הבקשה "תהיה תמיד משועבדת וקשורה לחלק היותר עליון של התפילה שהוא מצד הודאת כבודו יתברך".

"עַד אָבּוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי א-ל"

לפיכך, ישנה חשיבות שהתפילה תתבצע בבית הכנסת, הקרוי "מקדש מעט"¹² (על כן ניתן לייחס אליו פסוק שנאמר על ידי שלמה המלך ביחס לבית המקדש). כיום אין לנו בית מקדש, אך יש לנו בתי כנסיות. הרמב"ן כותב בסוף פרשת "בא"¹³, שתכליתם של בתי הכנסיות הוא להיות מוקד לפרסום שמו של הקב"ה: "מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה ויאמרו לפניו: בריותיך אנחנו".

במובן זה בית הכנסת הוא מעין בית מקדש זוטא. כאשר ישעיהו הנביא מתאר את חזון אחרית הימים הוא אומר¹⁴ כי כל הגויים ינהרו אל הר בית ה' למען ילמדו מדרכיו, "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדִבָּר ה' מִירוּשָׁלַם". המקדש הוא מקום החיבור עם כבוד ה' ובו ניכרת גדולת ה' והכרת כבודו בעולם. כיום משמש לכך בית הכנסת. על כן, דווקא תפילה הנערכת בבית הכנסת תישמע, לפי שזהו המקום התואם את מגמתה של התפילה להרבות בפרסום כבוד ה'.

¹⁰ פרק יט

¹¹ עיין עוד שפת אמת על הש"ס, שם: "כי תפלת רבים אף הבקשות נקראו רנה ושבח וכבוד ברוב עם הבאין לבקש ממלכו של עולם על צרכיהם... גם יש לפרש כי באמת התפלות שנסדרו בכל יום הם שבח להבורא ית' ונקראו רנה".
¹² מגילה, דף כט, עמוד א: "וְאֵיךְ לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט" (יחזקאל יא, טז) - אמר רבי יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל".

¹³ פרק יג, פסוק טז: "וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלקיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם, ויפרסמו זה ויאמרו לפניו: בריותיך אנחנו".

¹⁴ פרק ב, פסוק ג

הללו מתאחדים, שהלוא גם בבתי כנסיות לומדים, והישיבות הן בודאי מקומות שגם לומדים בהם תורה וגם מתפללים⁷. כיום בית כנסת שלא מתקיים בו לימוד תורה הוא נדיר, אלא אם כן מדובר במניין ארעי או בבית כנסת לא פעיל.

"בּוֹרֵא כָּל הַנְּשָׁמוֹת, רְבוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים"

הרב זצ"ל בביאורו לתפילה 'עולת ראייה' מבאר מאמרי חז"ל רבים הנוגעים לתפילה בצורה מעמיקה ומיוחדת. ביאורו למאמר חז"ל זה מובא לפני תפילת העמידה⁸, ואנסה לנגוע בתמצית הדברים.

בפתח דבריו הרב מסביר את ההבחנה שבין 'רינה' ל'תפילה'. הוא מסביר כי בתפילה ישנם שני חלקים: חלק המכונה "תפילה" וחלק המכונה "רינה". ה"תפילה" היא חלק הבקשה והתחינה ואילו ה"רינה" היא חלק השבח וההודיה. את כוחה של התפילה אנו למדים מפרשת "בראשית", בה מסופר שהמפתח שהקב"ה יצר על מנת לפתוח בו את ארובות השמיים הוא התפילה. הפסוק מתאר שלא ירד גשם משום ש"וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֱלֹהִים"⁹. כל הצמחים ממתנים עד שייברא האדם, יתפלל על הגשם וירד מטר. למדנו מכך שהמפתח לקבלת השפע האלוקי טמון בעצם הבקשה והתפילה. אמנם, ככל שהאדם יותר מתקן את מעשיו ומידותיו ולומד תורה כך גם המפתח לשערי השמיים שבידו הולך ונהיה עוצמתי יותר ויותר.

אמנם, אומר הרב, קיים בתפילה מימד נוסף הגבוה יותר - מימד השבח, בו פותחת ומסתיימת תפילת העמידה בשלוש הברכות הראשונות והאחרונות. בעצם העובדה שהאדם פונה אל בורא העולם הוא מגלה את הכרתו בכך שהבורא הוא אדון העולם, הפועל, העושה, המשגיח, הממית והמחיה, המרפא והמחלה ובכך שהכל ממנו יתברך. אם כן, כשאדם פונה לקב"ה המימד הגבוה יותר

⁷ עיין במשנה ברורה, שם: "והנה בזמננו היה הביהכ"נ מיוחד לתפלה וביהמ"ד מיוחד לתורה לחוד והיה דרכם להתפלל בביהכ"נ. ואף בזמנינו שמתפללים בבתי מדרשות מ"מ שייך ג"כ דבר זה דאחר התפלה ילך להתחבר עם האנשים העוסקים בתורה, במשניות וכדומה, ונאמר עליו הכתוב: 'ילכו מחיל אל חיל וגו'".

⁸ חלק א, עמוד רס

⁹ פרק ב, פסוק ה: "וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרָם וְיִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרָם וְיִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹקִים עַל הָאֶרֶץ וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֱלֹהִים" - "ומה טעם לא המטיר? לפי ש'אדם אין לעבוד את האדמה' ואין מכיר בטובתם של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים" (רש"י, שם).

חשיבותו של בית הכנסת נגזרת מהיותו מקום המוקדש לגילוי ולפרסום שם ה', בכל דרך שיבחר האדם בחייו, שזוהי תכלית כל בריאת העולם. תכלית זו תתבצע במיטבה ב"בית שמגדלין בו תורה ותפילה", ועל כן צריך אדם להתפלל דווקא בבית הכנסת. בית המדרש הוא עוד למעלה מזה והתפילה נספחת דווקא אל הופעת התורה שבו.²⁰ כך מלמדים אותנו חז"ל.

ה'שלחן ערוך' פוסק כמו הרמב"ם²¹: **"בית המדרש קבוע"** - היינו: ישיבה - **"קדוש יותר מבית הכנסת, ומצוה להתפלל בו יותר מבית הכנסת, והוא שיתפלל בעשרה"**. תפילה בבית המדרש חשובה יותר, אך דווקא כאשר היא נערכת בעשרה. לעומתו, הרמ"א הולך בעקבות התוספות ופוסק: **"ויש אומרים דאפילו בלא עשרה עדיף להתפלל בבית המדרש הקבוע לו"**, שהלוא בגמרא לא כתוב שיש צורך בעשרה. אך הוא מגביל זאת באופן אחר: **"ודוקא מי שתורתו אומנותו ואינו מתבטל בלא הכי"**. רק אדם ש"תורתו אומנותו", כרבי שמעון בר יוחאי וחבריו²², פטור מתפילה במניין.

ה'אגרות משה'²³ כותב שהלומד בבית המדרש יתפלל במקום לימודו ואפילו ביחיד, גם לשיטת הרמב"ם. כלומר, לדעת הרמב"ם ראוי להתפלל בבית המדרש אם יש בו מניין. אולם, אם אין בבית המדרש מניין הרי שעדיף שיתפלל במניין בבית הכנסת, שם תפילתו של אדם נשמעת. אכן, אם הוא לומד במקום זה ותורתו אומנותו הרי שודאי ביטול לימודו קודם ועל כן יתפלל במקומו ואפילו ללא מניין. כלומר, אף על פי שודאי שהוא אינו לומד במדרגת רבי שמעון יוחאי נחשב הוא ש"תורתו אומנותו" לעניין זה, מצד עצם העובדה שהוא עוסק בלימוד בקביעות.

כידוע יש ערך ראשוני לתפילה במניין. פעמים רבות חיילים שואלים היכן ראוי להתפלל - במאהל או בבית הכנסת? יש להכריע בשאלה באופן פרטני ולכל מקרה לגופו, אבל מבחינת ההגדרות העקרוניות ישנה מעלה של מניין וישנה מעלה נוספת של בית הכנסת.

הרמב"ם כותב¹⁵: **"תפלת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור"**. ניתן לדייק מלשוננו שחובת התפילה עם הציבור היא דווקא אם הוא יכול¹⁶. **"ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת, וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא: שכן רע"**.

בהמשך הפרק כותב הרמב"ם: **"בית המדרש גדול מבית הכנסת. וחכמים גדולים, אף על פי שהיה להם בעירם בתי כנסיות הרבה, לא היו מתפללין אלא במקום שהיו עוסקין שם בתורה"**. מוסיף הרמב"ם תנאי: **"והוא שיתפלל שם תפלת הציבור"**. מקור הדברים הוא בגמרא בברכות¹⁷ המספרת ש"רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוה להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי, היכא דהוה גרסי". [אמנם בגמרא לא מוזכר שהתפללו במניין, אלא "מקום שבו הם היו לומדים", אך כנראה שכך הבין הרמב"ם את הגמרא או שקבע סוג זה מעצמו¹⁸].

אם כן, מקום הלימוד גדול לאין ערוך מאשר בית כנסת או בית מדרש אחר. מקום זה עברו הוא יותר בבחינת "בית שמגדלין בו תורה", מקום שבו מתגדל כבוד ה'. הצ"ח (ספר ציון לנפש חיה) אומר¹⁹ שמקום לימודו של אדם בבית המדרש הופך להיות מקום מקודש, כמין מקדש פרטי שלו.

²⁰ עיין חידושי אגדות למהרש"א, שם: "לא ישאל גם צרכיו אלא שם בבית הכנסת. והיינו בסתם בני אדם להתפלל בביתו, אבל מי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם, כדאמרינן ברבי אמי ורבי אסי (לקמן ח') דהוה מצלי בני עמודי דהיינו בית המדרש שלהם וקדושתו טפי מקדושת בית הכנסת".

פני יהושע, שם: "אין זה סותר למאי דאמרינן לקמן (דף ח' ע"א) דרבי אמי ורבי אסי הוה מצלו בביתיהו היכא דהוה גרסי, דודאי כך עדיפא טפי".

²¹ אורח חיים, סימן צ, סעיף יח

²² שבת, דף יא, עמוד א

²³ אורח חיים, חלק א, סימן לא: "אלא ודאי שאף לאין תורתו אומנותו סברי דבמקום שגרסי עדיף אף שלא בעשרה, וכדאיתא כן שם בתר", אלא דאף לשיטת הרמב"ם שהוא דעת המחבר שדוקא בעשרה עדיף חידש הר' יונה שידה בתורתו אומנותו".

¹⁵ הלכות תפילה, פרק ח, הלכה א

¹⁶ זוהי גישתו של הגרש"ז אוירבך בהלכות תפילה, בניגוד לגישתו של גר"ש אלישיב שתפילה במניין היא חובה.

¹⁷ דף ח, עמוד א

¹⁸ עיין שם בלחם משנה ובמפרשים ובצל"ח ברכות, דף ו, עמוד א ד"ה אין

¹⁹ ברכות, דף ו, עמוד ב בעניין הקובע מקום לתפילתו: "ונראה דעיקר טעמא של קביעת המקום לפי שהמקום ההוא כיון שהתפלל שם קנה המקום קדושה, ושוב כשמתפלל פעם שנית קדושת המקום מסייע לו שתקובל תפלתו".

”חכמים הזהירו בדבריהם”

אמנם, יש לברר פרט נוסף שרבים טועים בו. ודאי שכל האמור עד עתה הוא ההלכה הצרופה. הדבר פשוט לכל מי שלמד את הסוגיה ב’שלחן ערוך’ ובדברי הגר”א, וכמפורש ב’אגרות משה’. כך גם הורה הרב שלמה זלמן אוירבך זצ”ל, וכך גם היה אומר מו”ר הרב אביגדור נבנצל יב”ח. אך מאחר ואמרו לי שהוא פסק אחרת ברצוני להסביר את כוונתו.

לעיתים ההלכה נקבעת לפי צורך הנובע מהכרת המציאות ומאחריות ציבורית. למשל, לגבי האם להוציא אחרים ידי חובה או שכל אחד יברך בעצמו אומר ה’משנה ברורה’²⁴ שכל אחד יברך לעצמו ולא ייצא ידי חובה על ידי אחר, משום שלא כולם יודעים לכוון כראוי להוציא ולצאת ידי חובה.

לפיכך, כאשר לפני שנים רבות שאלתי את מו”ר הרב יעקב כץ שליט”א את השאלה הזו הוא הזהיר אותי שלא לומר כך ברבים ותמיד נהגתי כהוראתו. אולם, מאחר וראיתי שטעו בהבנת דבריי ברצוני לתקן זאת. אמנם ההלכה מורה כפי שביארנו, אך אין לנהוג כך למעשה. אם זה שינהג כך הוא כדוגמת הרב נבנצל שליט”א, ודאי שעבורו ההלכה היא שיתפלל בבית המדרש ביחידות. אולם, מאחר ואצל אנשים כערכנו הדבר עלול ליהפך להרגל שגרתי הורה לי הרב יעקב כץ שיש להימנע מפסיקה כזו, משום שהיא עלולה לגרום לכך שאנשים יחדלו מלהתפלל במניין.

לצערנו, לא כל בתי הכנסיות בכל רחבי הארץ והעולם מלאים בתפילות שחרית. בבוקר אנשים לחוצים ומעדיפים לקצר. על כן, אם כבר בשנות הישיבה, שנות בניין החיים, יתרגלו שאפשר להתפלל בבית המדרש מהר וכל אחד יחשוב שהוא כבר שקול כרבי אמי וכרבי אסי - אחריתה מי ישורנה. אם אכן אירע למישהו שמקפיד בכל בוקר לקום לתפילה בישיבה שנכשל בכך באופן חד פעמי, עליו אכן נאמר היתר זה, אולם אם הוא יהפוך זאת למנהג של קבע זוהי איננה הנהגה ראויה²⁵.

”כלנו כאחד”

בנוסף לכך, יש לזכור שאדם הוא חלק מציבור. איש אינו חי לבדו בעולם. רק בסיפורי האגדות ישנן דמויות כאלו. הרוצה לחיות לבדו שיתכבד וישב בביתו, הוא לא חלק מישיבה. כל עוד אדם הינו חלק מישיבה ומהציבור הרי שהנהגות הישיבה מחייבות אותו, כשם שברור שאין להיכנס לחדר האוכל כשהוא סגור כחלק מהנהגות הישיבה. גם בעניין זה יש להתנהל בשום שכל ולהכיר בכך שהנהגת הישיבה מחייבת את כל מי שהוא חלק ממנה.

פעמים שאדם מורה לעצמו היתרים, אפילו בלבוש של צדיק, שהרי גם יצר הרע יודע להתחפש לפעמים לתלמיד חכם ולירא שמיים, אך בזה הוא מפסיד את נפשו. אם הקימה לאחר זמן קריאת שמע מתרחשת בדרך קבע הרי שבכל יום הוא מבטל מצוות עשה דאורייתא של קריאת שמע. זהו הפסד שאינו ניתן לתיקון²⁶, כפי שאי אפשר להדביק דבק מגע לאחר שהוא התייבש²⁷. זה חסר תקנה. ביטול מצוות עשה אינו דבר של מה בכך, צריכים לשוב עליו בתשובה ולהקריב קרבן עולה, שעלותו עלולה להיות כאלפי שקלים. אם כן, אין מקום לנוהג של הפסד קריאת שמע בזמנה כדרך חיים.

אני אומר את הדברים משום שרבים טועים ומורים היתר לעצמם, וגם אם אין ביננו כאלה עלינו לחנך את עצמנו כיצד יש לחיות עד מאה ועשרים, גם כאשר ניקלע למצבים אחרים.

יתירה מכך, ככל שמעלת האדם שנוהג כך גדולה יותר הוא נכשל בזאת באחד מעשרים וארבעה דברים המעכבים את התשובה²⁸, בזאת שהוא חוטא ומחטיא את הרבים, על ידי כך שצעירים לומדים ממנו. גם אם יש לכך הצדקה באופן אישי, משום שהוא למד עד שעה מאוחרת, עליו לנהוג כך בביתו ולא לפגוע בשגרת הישיבה. כך

²⁶ עיין ברכות, דף כו, עמוד א: ”מִעֲצָתָא לֹא יוֹכֵל לְתַקְנָה” (קהלת א, טו) - זה שבטל קריאת שמע של ערבית וקריאת שמע של שחרית, או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית.”

²⁷ עיין נפש החיים, שער ב, פרק יג: ”ושבכל פעם שמתפללין יוגרם תקונים חדשים בסדור העולמות והכחות והמשכת מוחין חדשים אחרים, שמעת שתקנוה עד ביאת הגואל ב”ב לא היה ולא יהיה שום תפלה בפרטות דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל... ולכן אמרו רז”ל: מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל ק”ש כו’ או תפלה כו”.

²⁸ רמב”ם, הלכות תשובה, פרק ד, הלכה א

²⁴ סימן ריג, סעיף קטן יב: ”וכמדומה שכעת המנהג פשוט ברוב המקומות שאין מוציאים אחד את חברו כמעט בשום דבר מאכל, אף שהוא נגד הדין. ואפשר משום שאין הכל בקיאים להתכוין לצאת ולהוציא”.

²⁵ עיין פסקי תשובות, סימן צ, אות כג

תורה! יש להטמיע בתלמידים את גודל מעלת התפילה בציבור, על מנת שתיקבע בהם לכל החיים, שהרי רק מעטים ישארו בישיבה למשך זמן רב. רוב הציבור ייצא למרחב החיים הגדול, ואז תעלנה השאלות - כיצד מתהוות הקהילות וכיצד מתנהלות המשפחות. אם ילד רואה שאביו מזלזל בתפילה מדוע שהוא עצמו יתאמץ לקום אליה? המבוגרים שבנו התרגלו לראות אנשים הקמים לתפילה עוד בטרם האיר השחר והולכים למקווה, אבל העולם המצוי כיום אינו תמיד נוהג כך.

עלינו לחשוב על הדברים הללו - על גודל התפילה בכלל וגודל התפילה בציבור בפרט. המסקנה המעשית היא שאיש לרעהו יאמר חזק, ובעיקר איש לעצמו יאמר חזק. עלינו להאמין בעצמנו. איננו זקוקים לשוטר כמו בצבא, בו חייל שאיחר למסדר בוקר נשאר לשפּת. בדור זה בו ישנם כל כך דברים מסובכים ומורכבים אנו נדרשים להיות אנשי אמת, הישרים עם אלוקים ואדם. בראש ובראשונה עלינו לגדל את עצמנו בישיבה להיות אנשים ישרים. אם נזכה שכל אחד יחזק את עצמו, את לימוד התורה שלו, את השליחות שלו, את החבר שלו שלידו וייקח אחריות על עצמו - חיינו יהיו הרבה יותר מרוממים.

הורה הרב שך זצ"ל לאחד מתלמידיו. זוהי הנהגה פשוטה בעולם התורה.

אם, לדוגמה, יבואו תלמידים לבדוק את הישיבה, אך משום שיראו שהתלמידים בה ישנים עד לשעה מאוחרת הם לא יהיו מסוגלים להבחין במעלותיה ויחשבו שהיא אינה מקום המחנך לאחריות. על ידי כך הם עלולים להפסיד מלרכוש את המעלות הייחודיות לאותה ישיבה. שמעתי היום בשם מראשי ישיבות ה'הסדר' שאומר: "אדם נורמלי קם בשש וחצי. אם הוא קם מאוחר יותר הוא כבר לא נורמלי!" אני איני יודע מיהו הנורמלי, העיקר הוא מהו המדד לכך.

דמיינו לעצמכם - קבוצת חיילים מקבלת פקודה להסתער, אך אחד מהחיילים מחליט שעכשיו הוא העיתוי הנכון לקרוא קריאת שמע בכוונה או ללמוד עוד דף יומי. זוהי אמנם מצווה גדולה, אבל כיצד המחלקה תנצח כך? כולנו דבוקים זה בזה!

לכן, כל גדולי ישראל אמרו שגם אם אדם לומד מאוחר עליו לנהוג כחלק מהישיבה ולהתפלל בה את תפילת שחרית. אמנם אם הוא אברך יש לו הנהגה אחרת, שלא ניתן ללמוד ממנה - האם אתה יודע שהוא היה ער כל הלילה וטיפל בילדיו? האם ידוע לך שכעת עליו להביא את ילדיו לגן או למטפלת? וכי מישהו מבין זאת עד שהוא לא אבא בעצמו? כמובן שמאידך גיסא לא מתאים שילדיו יראו שאביהם אינו מניח תפילין, או שמניחם בחופזה לזמן מועט. לא זהו רצון ה' וזהו אינו פרסום כבוד ה' ולא תכלית החיים. אמנם, לצערנו, ישנן תופעות כאלו בעולם כיום, אך על כל אחד מאיתנו לבחור לאיזה חלק בעולם הוא מעוניין להשתייך.

יִרְאַת ה' אֶלְמֶדְכֶם

זוהי גם טובתו הפרטית של האדם. אדם שהתרגל להיות עצלן ולא לקום בבוקר לא ישיג הרבה בחייו. לאמתו של דבר, גם טענה זו בשם ההרגל איננה אמיתית. הרי אם היו מספרים לו שכעת מתרחש דבר-מה מאוד חשוב עבורו הוא היה מזנק כמו פנתר וכמי שנשכו נחש.

כנראה שאנו המחנכים אשמים, בכך שלא מספיק הצלחנו להחדיר עד כמה גדולה התפילה בציבור, עד כמה גדולה תפילה בבית הכנסת ועד כמה גדולה תפילה בישיבה, כפי שביארנו היום במעט. כמה גדול להתפלל, לבקש מרבנו של עולם ולגדל את שמו דווקא במקום שבו אדם לומד